

ਅਹਿਮ ਲੇਖ

ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਤੋਂ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਤੱਕ

—ਗਿਆਨੀ ਕੇਵਲ ਸਿੰਘ ਨਿਰਦੋਸ਼

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਭਾਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸ਼ਰਫ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੈਰ ਦਾ ਅੰਗੂਠਾ ਧੋ ਕੇ ਨਵ-ਨਿਰਵਾਣ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਚਰਨ ਧੋਇ ਰਹਿਰਾਸਿ ਕਰਿ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤੁ ਸਿਖਾਂ ਪੀਲਾਇਆ।” ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ “ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ” ਦਾ ਪਾਠ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ “ਸੋਦਰੁ ਦੀ ਚਉਕੀ” ਤੇ ਸੌਣ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ “ਸੋਹਿਲੇ ਦੀ ਬਾਣੀ” ਵਿੱਚ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤਿਆਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਯਥਾ –

‘ਸੋਦਰੁ ਆਰਤੀ ਗਾਵੀਐ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਪ ਉਚਾਰਾ’

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਦਾਸੀਆਂ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਸਤਰ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਭੇਖ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ-ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਗਏ ਤਾਂ ਭਗਵੇਂ ਕੱਪੜੇ, “ਬਾਬੇ ਭੇਖ ਬਣਾਇਆ ਉਦਾਸੀ ਦੀ ਗੀਤ ਚਲਾਈ” ਤੇ ਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਮੱਕੇ ਨੂੰ ਗਏ ਤਾਂ ਨੀਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨ ਕੇ, “ਫਿਰਿ ਬਾਬਾ ਮਕੇ ਗਇਆ ਨੀਲ ਬਸਤ੍ਰ ਧਾਰੇ ਬਨਵਾਰੀ।” ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਲੰਮੇ ਸਫਰ ਮੁਕਾ ਕੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿਖੇ ਪੱਕਾ ਟਿਕਾਣਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਭੇਖਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਲਾਹ ਕੇ ਸਾਧਾਰਨ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀਆਂ ਦਾ ਬਾਣਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਯਥਾ, “ਬਾਬਾ ਆਇਆ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਭੇਖ ਉਦਾਸੀ ਸਗਲ ਉਤਾਰਾ ॥ ਪਹਿਰਿ ਸੰਸਾਰੀ ਕਪੜੇ ਮੰਜੀ ਬੈਠਿ ਕੀਆ ਅਵਤਾਰਾ।” (ਵਾਰ 25 ਪਉੜੀ 36)

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ‘ਨਾਨਕ ਜੋਤਿ’ ਨੇ ਦਸ ਜਾਮੇ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ। ਬਦਲਾਉ ਸਿਰਫ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। “ਜੋਤਿ ਓਹਾ ਜੁਗਤਿ ਸਾਇ ਸਹਿ ਕਾਇਆ ਫੇਰਿ ਪਲਟੀਐ” ਸਿਰਫ ਸਰੀਰ ਹੀ ਬਦਲੇ। ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ‘ਨਾਨਕ ਜੋਤਿ’ ਸਦਾ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਖਸ਼ੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕੀਤਾ, ਉਥੇ ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਦੀ ਥਾਂ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦੀ ਗੀਤ ਤੋਰੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨੌਵੇਂ ਗੁਰਾਂ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਨੇੜਲੇ ਸਬੰਧੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਤਾਗੱਦੀ ਦੇਣ ਵੇਲੇ ਬਖੇੜੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀਤੇ। ਜਦੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਜਾਂ-ਨਸ਼ੀਨ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ “ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ” ਤਾਂ ਸਿੱਧਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਵੱਲ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨਾਲ ਬਕਾਲੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਾਬਾ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਸਮੇਂ “ਗੁਰੂ” ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ‘ਬਾਬਾ’ ਮੁੜ ਮੁੜ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਏਸ ਆੜ ਵਿੱਚ ਸੋਢੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਚਲਦੇ ਪੁਰਜੇ ਮਸੰਦ ਗੱਦੀਆਂ ਸਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਾਡਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਈ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਗੁਰੂ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਇੰਨੇ ਸੋਢੀ ਲੱਭਣੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹਨ ਪਰ ਜਾਪਦੇ ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਵਾਲੇ ਮਸੰਦ ਵੀ ਏਸ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇੱਕ ਸ਼ੀਹੇ ਨਾਮੀ ਮਸੰਦ ਨੇ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਉਪਰ ਗੋਲੀ ਵੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ। ਚੋਣ ਦਾ ਢੰਗ ਵੀ ਨਿਰਾਲਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਆਪਣਾ ਜਾਂ-ਨਸ਼ੀਨ ਚੁਣਨ ਵਾਸਤੇ ਹੁਕਮ, ਰਜ਼ਾ, ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀਆਂ ਕਸਵੱਟੀਆਂ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਪ੍ਰੰਤੂ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨੇ ਕਸਵੱਟੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਲਾਈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਡਭਾਗਿਆਂ ਉਸ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੀਸ ਅਰਪਣ ਕੀਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੀ ਅਮਰ ਉਪਾਧੀ ਨਾਲ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਦਿਨ ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਨਾਲ ਬਾ-ਵਾਸਤਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਸੰਤ ਦਾ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਨਾ ਹੈ, ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਥਾਂ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ 'ਚ ਉਸ ਸਮੇਂ (ਤੇ ਹੁਣ ਵੀ) ਨਾ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹ। ਪਰ ਤਰਾਸਦੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜੋ ਸੰਤ ਸੀ ਉਹ ਸਿਪਾਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਸਿਪਾਹੀ ਸੀ ਉਹ ਸੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਅਸਾਵੇਂਪਨ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦ੍ਰੜੀਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਥਾਂ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਜੋ ਪਾਹੁਲ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ) ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਬੀਰਆਸਣ ਬੈਠ ਕੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਖੰਡਾ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਸਰਬਲੋਹ ਦੇ ਬਾਟੇ ਵਿੱਚ ਸਤਿਲੁਜ ਦਾ ਨਿਰਮਲ ਨੀਰ ਪਾ ਕੇ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਅੱਖੀਆਂ ਗੱਡ ਕੇ ਪੰਜਾਂ ਬਾਣੀਆਂ (ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਜਾਪ ਸਾਹਿਬ, ਸਵਈਏ, ਚੌਪਈ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ) ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ। ਇੱਕੋ ਬਾਟੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾਇਆ। ਉਚ ਨੀਚ, ਵੱਡੇ ਛੋਟੇ, ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ ਦਾ ਭੇਦ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਪੰਜ ਪੰਜ ਘੁੱਟ ਪਿਲਾ ਕੇ ਰੂਹਾਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਸਰਸਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪੰਜ ਪੰਜ ਛੋਟੇ ਨੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਵਿਸ ਸੰਸਾਰ ਹਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿਸੇ। ਪੰਜ ਪੰਜ ਚੂਲੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਵੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ।

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਵਖਰੇਵੇਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ ਲੋਕ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ

ਕਾਮ ਹਮਾਰਾ ਤੋਲਣ ਤੱਕੜੀ।

ਨੰਗੀ ਕਰਦ ਕਭੀ ਨਹੀਂ ਪਕੜੀ।

ਚਿੜੀ ਉੜੇ ਤੋ ਡਰ ਜਾਊਂ।

ਮੁਗਲਨ ਸਿਉਂ ਕੈਸੇ ਲੜ ਪਾਊਂ।

ਹੁਣ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਵਿੱਚ ਅੰਗੜਾਈ ਭਰ ਖੜੋਤੇ। ਉਹੀ ਹੁਣ ਪਰਬਤਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥਾ ਲਾਉਣ ਦਾ ਸਾਹਸ ਲੈ ਕੇ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ -

ਇਕ ਇਕ ਕੋ ਧਰ ਲੂੰਗਾ, ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਕੇ ਆਗੇ।

ਰੱਖ ਦੂੰਗਾ ਮੈਂ ਸੀਨਾ ਚੀਰ ਕੇ ਆਗੇ।

ਦੁਨੀਆ ਤੋ ਝੁਕਤੀ ਹੈ ਤਕਦੀਰ ਕੇ ਆਗੇ।

ਯੇਹ ਤਕਦੀਰ ਭੀ ਝੁਕੇਗੀ, ਮੇਰੀ ਸ਼ਮਸ਼ੀਰ ਕੇ ਆਗੇ।

ਇਹੀ ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ, ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲਕੇ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜ਼ਾਮਨ ਬਣੀ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, 'ਹਾਰ ਹਾਰਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਮੰਨਣ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।' ਸਦਾ ਅਸਵਾਰ ਹੀ ਗਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਨੇ ਉਹ ਬਾਲਕ ਕੀ ਗਿਰੇਗਾ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਿੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸ਼ਾਇਰ ਨੇ ਬੜਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਿਹਾ ਹੈ -

ਗਿਰਤੇ ਹੈਂ ਸ਼ਾਹ ਅਸਵਾਰ ਹੀ ਮੈਦਾਨੇ-ਜੰਗ ਮੇਂ।

ਵੋਹ ਤਿਫਲ ਕਿਆ ਗਿਰੇਗਾ ਜੋ ਘੁਟਨੇ ਕੇ ਭਾਰ ਚਲਤਾ ਹੈ।

ਆਓ ਆਪਾਂ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਵਾਸੀ ਬਣੀਏ। ਖੰਡੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਲੈ ਕੇ ਲੋਕ ਸੁਖੀ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲੇ ਹੋਈਏ। ਸਮੂਹ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨੂੰ ਲੱਖ ਲੱਖ ਵਧਾਈ ਹੋਵੇ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਲਿਖਵਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ

ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਇਹ ਆਮ ਚਰਚਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਸਮੇਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਲਿਖਵਾਉਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਤੇ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਪੇਸ਼ਗੀ ਵੱਜੋਂ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਵਾਲ ਇਹ ਉਠਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕੱਲੇ-ਇਕੱਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਜੋ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਹੈ ਜਾਂ ਸੌਂਪੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੀ ਉਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗਰੰਟੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਵਿਵਾਦ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਵੇਗਾ। ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਇੰਨਾ ਵਿਦਵਾਨ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਕੀਮਤ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲਿਖਤ ਦੀ ਵਸੂਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਕੀਮਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਉਹ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੂੰ ਸੌਂਪੇਗਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਜਿਆ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਸੰਭਾਲਿਆ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਹੁਤਾ ਕਰਕੇ ਗੈਰ-ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਿੱਖ

ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਜੋ ਪਹਿਲ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਹੀ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ। ਕੁਝ ਇੱਕ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਧਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਆਪਣੀ ਸੱਚਾਈ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਹੈ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਮੁੜ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੌਂਪੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਸੱਚਾਈ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣਗੇ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਸ਼ੰਕਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਦਵਾਨ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰ ਸਕਣਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੱਗਭੱਗ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਸਿੱਖ ਹਨ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਸਿੱਖ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹਨ, ਕੋਈ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੈ ਤੇ ਕੋਈ ਦੂਜੀ ਲਹਿਰ ਤੋਂ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਇਤਿਹਾਸ 'ਤੇ ਉਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜ਼ਰੂਰ ਪਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਬੰਧਿਤ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹਨ। ਫਿਰ ਇਹ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਸੌਂਪਿਆਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਕੌਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ ?

ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਨਹੀਂ, ਕਈ ਸਵਾਲ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਲਿਖਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਲਿਖਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁੱਖ ਸੁਆਲ ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਆਲ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਕਿ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਇਨਸਾਫ਼ ? ਕੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਹੋਵੇਗਾ ? ਕੀ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਿੰਤੂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ ? ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਗਏ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੁਣਛਾਣ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ ? ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪੁਣ ਛਾਣ ਕਰਦਿਆਂ ਸੱਚਾਈ ਲੱਭਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ? ਕੀ ਅੱਜ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਮਾਂ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਦੇ ਸਕਣਗੇ ? ਕੀ ਉਹ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਮਿਹਨਤ ਕਰ ਸਕਣਗੇ ? ਉਸ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਚਾਈ ਲੱਭਣ ਲਈ ? ਫਿਰ ਲਿਖੇ ਗਏ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕੋਈ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ ? ਜਾਂ ਇਹੀ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ 'ਠੇਕੇ' ਤੇ ਲਿਖਵਾਇਆ ਗਿਆ ਇਤਿਹਾਸ ਠੀਕ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ? ਜੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਮੁੜ ਲਿਖਵਾਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਪਿੱਛੇ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਸਖਤ ਤੇ ਕਠੋਰ ਨੀਤੀ ਅਪਨਾਉਣੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਵਾਉਣਾ ਉਸਦੀ ਪੁਣਛਾਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਠੀਕ ਤੇ ਤੱਥਾਂ ਪੁਰ ਅਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਗਵਾਉਣ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਟੀਮਾਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਇੱਕ ਟੀਮ ਪੂਰੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਪੁਣਛਾਣ ਕਰਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ, ਦੂਜੀ ਉਸਦੀ ਘੋਖ ਕਰਕੇ ਸੱਚਾਈ ਪਰਖਣ ਤੇ ਤੀਜੀ ਦੋਵਾਂ ਟੀਮਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੰਮ ਦੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਸਹੀ ਹੋਣ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਾਉਣ ਲਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਟੀਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਸਿੱਖ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਗੈਰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਦੂਸਰਾ, ਸੌ ਗਲਤੀਆਂ ਕੱਢੇਗਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਫ਼ਾਈ ਦੇਣੀ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਵਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਲਈ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ? ਉਪਰੋਕਤ ਟੀਮਾਂ ਸਾਰੀ ਸਿੱਖ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਤੇ ਦਿੱਲੀ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਸੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਗਠਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਦੀ ਗੱਲ-ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਨੁਦੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੇਕਰ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਘੋਖ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡੀ। ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਖੋਜੀ ਵਿਦਵਾਨ ਸਾਬਤ ਕਰਕੇ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਤੇ ਹਾਣੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਿੱਖ ਦਰਸ਼ਨ (ਫਿਲਾਸਫੀ) ਤੱਕ ਨੂੰ ਤੋੜ ਮਰੋੜ ਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਂਅ ਲੈਣਾ ਮੁਨਾਸਬ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸਦੇ ਲਈ ਦੋ ਚਾਰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸਭ ਕੁੱਝ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜੇ ਬਹੁਤਾ ਦੂਰ ਨਾ ਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਤਾਂ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਪਤਾਹਿਕ ਮਾਸਿਕ ਆਦਿ ਪੱਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛਾਪੇ ਜਾਂਦੇ ਮਜ਼ਮੂਨ, ਜੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਪੱਤਰ ਵੱਲੋਂ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਛਪੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਮੂਨ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਸਮੇਂ ਤੰਬੂ ਵਿੱਚ ਬੱਕਰੇ ਝਟਕਾਏ ਦੂਜੇ ਮਜ਼ਮੂਨ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕਰਕੇ, ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਧੜਾਂ ਨਾਲ ਬਦਲ ਕੇ ਜੋੜੇ ਤੇ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਜੀਵਨ ਫੂਕਿਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਮਜ਼ਮੂਨ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੀਸਰਾ ਪੰਥ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਜ਼ਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਸਕੇ।

ਇਸ ਮਜ਼ਮੂਨ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਇਉਂ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਲੇਖਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜ਼ਬਰ ਜ਼ੁਲਮ ਤੇ ਜ਼ਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਕੜੀ ਦਾ ਅੰਗ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਖਾਲਸੇ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸੰਪੂਰਣ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਕਲਪਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਆਰੰਭਿਆ ਸੀ। ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ-ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਤੇ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕੋਈ ਘੱਟ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਅਡਵਾਨੀ ਦਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਅਕਸ ਉਭਾਰਦੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ?

ਕੁਝ ਸਿਆਸੀ ਆਗੂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਮੋੜਾ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਏਨੇ ਮਾਹਿਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੀਡੀਆ ਸਵੈਇੱਛਾ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦੇਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੀਡੀਆ ਸ੍ਰੀ ਐਲ. ਕੇ. ਅਡਵਾਨੀ ਦਾ ‘ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਜੋਂ’ ਅਕਸ ਉਭਾਰਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ‘ਜਿਸ ਦੀ ਭਾਰਤ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ’ ਅਤੇ ਆਮ ਚੋਣਾਂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣਨਾ ਬੱਸ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਹੀ ਦੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਗਿਆਨਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਤਿੱਖੀਆਂ ਬੌਧਿਕ ਸਮੱਰਥਾਵਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਯਥਾਰਥ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਸਬੰਧੀ ਕਹੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ‘ਤੇ ਸ਼ੰਕੇ ਕਰਨ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਅਡਵਾਨੀ ਦੀ ਜੋ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ‘ਮਾਈ ਕੰਟਰੀ ਮਾਈ ਲਾਈਫ’ ਹੁਣੇ ਛਪ ਕੇ ਆਈ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਬਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖਰਾਬ ਰਾਇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਵਾਜਪਾਈ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਲੇਖਕ ‘ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਸਿਖਰਲੇ ਆਗੂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰਬੋਤਮ ਰੂਪ ਅਜੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾਣਾ ਬਾਕੀ ਹੈ।’ ਪਰ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਦੀ 986 ਸਫਿਆਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਪਾਟ, ਕਾਲ ਕ੍ਰਮਕ ਵੇਰਵਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕਿੱਸੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਰੋਚਿਕ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਅਜਿਹੇ ਕਿੱਸੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਬਾਰੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਕਿੱਸੇ ਜੁੜੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਡੂੰਘੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਜਿੰਨਾ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੁਕਾਇਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਬਾਰੇ ਪੂਰੇ-ਪੂਰੇ ਬੇਬਾਕ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਭਵਿੱਖੀ ਬਦਲ ਸੀਮਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਏਨੀ ਦੂਰੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕੇ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੂਖਮ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸਰਬੋਤਮ ਹਿੱਸੇ, ਜੋ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੈ, ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਨੇ ਤੁੱਛ, ਵਿਅਕਤੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਖੰਡਨ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਕਾਲ ਦੇ ਢਾਂਚਾਗਤ ਸੰਕਟ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਅਹਿਮ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਨ ਐਮਰਜੈਂਸੀ, ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਹਿੰਦੂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ, ਭਾਜਪਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਰਾਮ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਸੰਬੰਧੀ ਲਾਮਬੰਦੀ, ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਲਕਸ਼ਮਣ ਰੇਖਾ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਨਾ, ਭਾਰਤ ਵੱਲੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਰਣਨੀਤਕ ਨੇੜਤਾ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਕੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਵਾਲੀ ਹਿੰਸਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਰੀ ਘਟਨਾ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਿਕ ਜਾਂ ਆਲੋਚਨਾਮਈ ਚਿੰਤਨ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਵਿਆਪਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਤਨ, ਪਛਾਣ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ, ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਮੱਧਵਰਗ ਦਾ ਵਧਣਾ-ਫੁਲਣਾ। ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਕਿ ਭਾਜਪਾ ਨੇ ਕਿਸ ਅਮਲ ਰਾਹੀਂ ਕੌਮੀ ਜਮਹੂਰੀ ਗਠਜੋੜ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਤੇਲਗੂ ਦੇਸ਼ਮ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ। ਨਾ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਨੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕੰਮਕਾਜ ਵਿੱਚ ਆਰ. ਐਸ. ਐਸ. ਦੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨੇ ਉਦੋਂ ਬੇਹੱਦ ਭੈੜਾ ਮੋੜ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸੰਘ ਨੇ ਵਿੱਤ ਮੰਤਰੀ ਵਜੋਂ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਨੂੰ ਵੀਟੋ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਭਾਜਪਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿਆਸੀ ਫਾਇਦੇ ਹੋਏ ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ ਕਿ ਫਾਇਦੇ ਕਿਵੇਂ ਹੋਏ? ਮਈ 1998 ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਲੁਕਾਅ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਰ. ਐਸ. ਐਸ.-ਭਾਜਪਾ ਨੇ ਜਿਸ ‘ਰਣਨੀਤਕ ਰੱਖਿਆ ਸਮੀਖਿਆ’ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਉਸ ਸਮੀਖਿਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਤਜਰਬੇ ਕਿਉਂ ਕੀਤੇ ਗਏ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਜਨਸੰਘ ਦੇ 1964 ਦੇ ਉਸ ਮਤੇ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ‘ਭਾਰਤੀ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ’ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਲੇ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਕੌਮੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਨੇ ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਸਭ ਘਸ਼ੀਆਂ-ਪਿਟੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਡੂੰਘੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਬੰਧੀ ਮਨੋਰ੍ਹਸਤਤਾ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਜਾਪਦੇ ਹਨ- ਜਿਵੇਂ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਜੰਗਜੂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਪਿਛੇ ਜਨਤਾ ਦੀ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਵਰਗੇ ਕੋਈ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਾਰਨ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਥਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸ਼ੋਭਾ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ। ‘ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਦਰਪੇਸ਼ ਖ਼ਤਰਿਆਂ’ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੋੜ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸਬੰਧੀ ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੇ ਕਿ ਦਸੰਬਰ 2001 ਵਿੱਚ ਸੰਸਦ ’ਤੇ ਹੋਏ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਰਹੱਦ ’ਤੇ 10 ਮਹੀਨਿਆਂ ਤੱਕ 7 ਲੱਖ ਸੈਨਿਕਾਂ ਦੀ ਲਾਮਬੰਦੀ ਕਰੀ ਰੱਖਣ ਦੇ ਕੋਈ ਠੋਸ ਨਤੀਜੇ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ। ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਕੋਈ ਸਫ਼ਾਈ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਝ ਹੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣ ਗਏ। ‘ਸਰਹੱਦ ਪਾਰਲੇ ਅੱਤਵਾਦ’ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਾਰਤਾ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ ਹੀ ਅਪ੍ਰੈਲ 2003 ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੀਨਗਰ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਵਾਜਪਾਈ ਨੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵੱਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਹੱਥ ਕਿਉਂ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਗੱਲ ਅਜੇ ਤੱਕ ਇੱਕ ਭੇਦ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ 2005 ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਯਾਤਰਾ ਅਤੇ ਜਿਨਾਹ ਦੀ ‘ਧਰਮ-ਨਿਰਪੱਖਤਾ’ ਸਬੰਧੀ ਆਪਣੀ ਉਸ ਟਿੱਪਣੀ ’ਤੇ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਕਸੂਤੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਭਾਜਪਾ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਛੱਡਣੀ ਪਈ ਸੀ। 11 ਅਗਸਤ, 1947 ਨੂੰ ਜਿਨਾਹ ਵੱਲੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੰਬੋਧਨ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਫਿਰ ਦੁਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਰੇ ਚੁੱਪ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਟਿੱਪਣੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ’ਤੇ ਅਸਤੀਫ਼ੇ ਲਈ ਕਿਸ ਨੇ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਸੀ ਪਰ ਸਾਰੇ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਪਾਤਰ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਜੇਤਲੀ) ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ। ਕੰਧਾਰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਬਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਇੱਕ ਸਫੈਦ ਝੂਠ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਦਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਭਾਜਪਾ ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ ਜਦੋਂਕਿ ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੌਦੇਬਾਜ਼ੀ ਕਰਕੇ ਬੰਧਕਾਂ ਬਦਲੇ ਅੱਤਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਡਵਾਨੀ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲੀ ਕਮੇਟੀ ਵੱਲੋਂ ਸ੍ਰੀ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੰਧਾਰ ਜਾ ਕੇ ਅਦਲਾ-ਬਦਲੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਖੰਡਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਫਰਨਾਂਡਿਜ਼ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਖੰਡਨ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਦੀ ਅਜੀਬੋ-ਗਰੀਬ ਧਰਮ-ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਗ੍ਰਾਹਮ ਸਟੇਨ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਉਹੀ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ, ‘ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਦੋਸਤ ਇਸਾਈ ਹਨ।’ ਪਰ ਉਹ ਪਰਤਕੇ ਠੋਸ ਹਿੰਦੂਤਵ ’ਤੇ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਧਰਮ-ਪਰਿਵਰਤਨ, ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਖਤਰਾ ਹੈ’ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੂੰ, ‘ਧਰਮ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਘੋਰ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣ ਲਈ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।’ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਅੰਸ਼ ਗੁਜਰਾਤ ਦੀ ਹਿੰਸਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਸਿਰਫ਼ ਛੋਟੀਆਂ-ਮੋਟੀਆਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਇਸ ਸੱਚ ਨੂੰ ਖਾਰਜ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੋਧਰਾ ਕਾਂਡ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਾਪਰੀ ਹਿੰਸਾ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜਕੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹਾਸਿਲ ਸੀ। ਉਹ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਦੇ ਅਸਤੀਫ਼ੇ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ ਨੁਕਰਾਏ ਜਾਣ ਨੂੰ ਸਹੀ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਡਵਾਨੀ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ, ‘ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।’ ਸ੍ਰੀ ਅਡਵਾਨੀ ਨੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਮੋਦੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਨਾਮਜ਼ਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਜਪਾ ਵੱਲੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੱਟੜਵਾਦੀ ਹਿੰਦੂਤਵ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਜਾਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

-ਪੁਛੱਲ ਬਿਦਵਈ

ਇਹ ਸੂਰੇ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ, ਤਲੀਆਂ ਤੇ ਸੀਸ ਟਿਕਾਵਣਗੇ।
ਹੋਣੀ ਦੀ ਰੇਖਾ ਮੇਟਣਗੇ, ਇਹ ਲਾੜੀ ਮੌਤ ਵਿਆਹਵਣਗੇ।

ਇਹ ਪੀ ਕੇ ਪਾਹੁਲ ਖੰਡੇ ਦੀ, ਚਿੜੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਤੁੜਾਵਣਗੇ।
ਇਹ ਅਣਖੀ ਇੱਕ ਇੱਕ ਯੋਧੇ ਨੂੰ, ਲੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੜਾਵਣਗੇ।

ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਲਮਹੇਂ ਸਦੀਆਂ ਦੇ, ਪੰਨਿਆਂ ਤੇ ਲਿਖੇ ਜਾਵਣਗੇ।
ਇਹ ਸੂਰੇ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ, ਤਲੀਆਂ ਤੇ ਸੀਸ ਟਿਕਾਵਣਗੇ।

ਇਹ ਖਾ ਕੇ ਸੌਂਹ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਦੀ, ਜ਼ਾਲਮ ਦੀ ਅਲਖ ਮੁਕਾਉਂਦੇ ਨੇ।
ਇਹ 'ਪਾਪ ਦੀ ਜੰਝ' ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਦਿੰਦੇ, ਇਹ ਉਲਟੀ ਗੰਗ ਵਹਾਉਂਦੇ ਨੇ।

ਤਲਵਾਰ ਉਠਾ ਕੇ ਅਣਖ ਲਈ, ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਢਾਲ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਨੇ।
ਇਹ ਦੀਨ ਦੁਖੀ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਲਈ, ਜਿੰਦ ਹੱਸ ਕੇ ਘੋਲ ਘੁਮਾਉਂਦੇ ਨੇ।

ਅਣਖਾਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਗਾਥਾ ਦਾ, ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਬਣਾਵਣਗੇ।
ਇਹ ਸੂਰੇ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ, ਤਲੀਆਂ ਤੇ ਸੀਸ ਟਿਕਾਵਣਗੇ।

ਇਹ 'ਮਿਠਤ ਨੀਵੀਂ ਨਾਨਕਾ', ਤੇ ਪਰੇਮ ਦੇ ਸੋਹਿਲੇ ਗਾਉਂਦੇ ਨੇ।
ਇਹ ਮੰਗਦੇ ਭਲਾ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ, ਇਹ ਥਾਂ ਥਾਂ ਲੰਗਰ ਲਾਉਂਦੇ ਨੇ।

ਇਹ ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਤਪਦੇ ਤੇ, ਹੱਕ ਸੱਚ ਦੀ ਠੰਡ ਵਰਤਾਉਂਦੇ ਨੇ।
ਘਰ ਬਾਰ ਲੁਟਾ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ, ਇਹ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਮੂ ਜਗਾਉਂਦੇ ਨੇ।

ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਕਾਇਰਾਂ 'ਚ, ਅਣਖਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਜਗਾਵਣਗੇ।
ਇਹ ਸੂਰੇ ਸੰਤ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ, ਤਲੀਆਂ ਤੇ ਸੀਸ ਟਿਕਾਵਣਗੇ।

-ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬੈਂਸ

ਸੱਜਣਾ! ਕੁਝ ਨਾ ਯਾਦ ਕਰਾ।
ਹੋ ਨਾ ਜਾਵੇ ਜ਼ਖਮ ਹਰਾ।

ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤੋਲ ਜ਼ਰਾ।
ਐਵੇਂ ਨਾ ਸਿਰ ਕਲਮ ਕਰਾ।

ਭੀੜ ਬਣੀ 'ਤੇ ਸਮਝ ਪਵੇ,
ਕੌਣ ਵਿਰੋਧੀ, ਕੌਣ ਭਰਾ।

ਕੀ ਹੋਇਆ ਅੱਜ ਗੁਲਸ਼ਨ ਨੂੰ,
ਕੱਲ੍ਹ ਤੱਕ ਤਾਂ ਸੀ ਹਰਾ-ਭਰਾ।

‘ਭੋ’ ਨਾ ਜੇ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਮਿਲੇ,
ਕਿਸ ਮਾਅਨੇ ਫਿਰ ਤੁਖਮ ਖਰਾ!

ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਦਖਲ ਬਿਨਾਂ,
ਦਖਲੋਂ ਦੁਖੀਆ ਹਰ ਕਮਰਾ।

ਮੌਸਮ ਮੁੜ ਮੁੜ ਪਰਖ ਰਹੇ,
ਪਿੰਜਰੇ ਡੱਕਿਆਂ ਦਾ ਜਿਗਰਾ।

ਪਿਆਰ 'ਚ ਪਿਆਰਾ ਮੋੜ ਮਿਲੇ,
ਏਦੂੰ ਕਿਹੜਾ ਮੋੜ ਖਰਾ।

ਗੁਜਲ ਮਿਰੀ ਦਾ ਕੀ ਦੱਸਾਂ
ਰੁਦਨ ਕਰੇ ਕਿਉਂ ਹਰ ਮਿਸਰਾ।

ਦਾਨੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸਦਾ ਮਿਲੇ,
ਖਰੀ ਸੋਚ ਦਾ ਸਿਲਾ ਖਰਾ!

-ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬੈਂਸ

ਸੰਘੋ ਥੱਲੇ ਲਹੇ ਕੀ ਗਰਾਹੀ ਦੋਸਤੋ।
ਪੇਸ਼ੀ 'ਤੇ ਲਿਆਂਦੀ ਬੇਗੁਨਾਹੀ ਦੋਸਤੋ।

ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ 'ਤੇ ਤੁਰੇ ਜੇ ਕਾਨੂੰਨ,
ਕਿਹੜੇ ਮਾਅਨੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦੋਸਤੋ!

ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅੱਜ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਹੀ,
ਟੋਡੀਆਂ, ਜਗੀਰੂਆਂ ਵਿਆਹੀ ਦੋਸਤੋ।

ਕੌਮੀ ਫੁਲਵਾੜੀ ਅੱਜ ਕਿਹਨੂੰ ਦਵੇ ਦੋਸ਼,
ਕਿਵੇਂ ਉੱਗੇ ਬਰੂ, ਕਾਨੇ, ਕਾਹੀ ਦੋਸਤੋ।

ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ 'ਚੋਂ ਮਿਲੂ ਕੀ ਭਲਾ,
ਜਿਹਦੀ ਚੰਗੀ ਸੋਚ ਨ ਸੁਭਾ ਹੀ ਦੋਸਤੋ।

ਸਾਜ਼ਿਸ਼ੀ ਮਾਹੌਲ ਤਾਂਈਂ ਘੋਖ ਨ ਸਕੇ,
ਨੇਕ-ਨੀਤੀ ਸਾਡੀ ਸੀ ਕੋਤਾਹੀ ਦੋਸਤੋ!

ਗੁਜ਼ਬ ਹੈ ਕਿ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਵੈਣ ਪੈ ਰਹੇ,
ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਘੁੰਮ ਰੁਈ ਸੁਰਾਹੀ ਦੋਸਤੋ!

ਰਹਿਬਰਾਂ ਦੀ ਰਹਿਬਰੀ ਦਾ ਦੇਖ ਦੇਖ ਹਾਲ,
ਡੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜੀ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀ ਦੋਸਤੋ!

ਸਾਡਾ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦ ਦੇਸ਼ ਜਿੱਥੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ,
ਫਖਰ ਨਾਲ ਜਿਊਣ 'ਤੇ ਮਨਾਹੀ ਦੋਸਤੋ।

ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ 'ਨਾਦਰੀ ਮਾਹੌਲ' ਛਾ ਗਿਐ,
ਏਦੂੰ ਅੱਗੇ ਹੋਣੀ ਕੀ ਤਬਾਹੀ ਦੋਸਤੋ।